Városi bizalmatlanság, vidéki bizalom. Esetleg fordítva? – A bizalom és a településtípus összefüggései Európában

Urban Distrust, Rural Trust. Or Vica Versa? Linkage Between Trust and Types of Settlements in Europe

Bodor Ákos
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
E-mail: bodor@rkk.hu

Grünhut Zoltán
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
E-mail: grunhut@rkk.hu

Horeczki Réka
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
E-mail: horeczki@rkk.hu

Kulcsszavak:
Bizalom, társadalmi tőke, vidék-város, településszerkezet, European Social Survey

Tanulmányunkban a társadalmi tőke egyik kulcselemével, a bizalommal foglalkozunk. Célunk annak feltárása, hogy a rendelkezésre álló survey adatok alapján kimutatható-e különbség az általánosított bizalom szintjében Európa vidéki és városi tereiben. Az általánosított bizalom jelentőségét számtalan társadalomtudományi elmélet, megközelítés hangsúlyozza, többek között a kölcsönösség, a szolidaritás, a kollektív cselekvés, a befogadás, a tolerancia, az intézményekbe vetett bizalom, végső soron a társadalmi integráció és a demokrácia alapvető feltételének tekintve azt. A vidék-város „ellentét", a két markáns térszerveződési típus társadalmi jellemzői közötti különbségek vizsgálata mindig is a tudományos érdeklődés középpontjában állt. A bizalom kérdése is gyakran felbukkan e munkákban, mégis a szakirodalom alapján nehéz egyértelműen jellemezni a vidéki és a városi bizalmat, a közöttük esetlegesen létező eltérések mértékét és főként azok irányát.

The present paper addresses one of the key features of social capital – trust. Based on data from freely available survey, it aims to analyse differences among the rural and urban areas of Europe regarding generalised trust. The importance of generalised trust is emphasised by various theories of social science from various aspects; among others it is considered as a fundamental feature of social reciprocity, solidarity, collective actions, social inclusion, tolerance, confidence in institutions; it is understood, as a basic condition for social integration and democracy. Studies addressing urban-rural "contrast", investigating differences between these two dominant spatial structures have always been in the focus of scientific interest. Trust as it is, is an often analysed issue of these works, yet it is hard to clearly specify urban and rural trust separately, especially the size and direction of differences.

Keywords:
Trust,
Social capital,
rural-urban connection,
settlement network,
European Social Survey

Beküldve: 2017. március 1.
Elfogadva: 2017. május 22.

Bevezetés

A regionális tudomány kiemelt figyelmet fordít a településhálózaton belül kimutatható különbségek vizsgálatára (például Beluszky 1999, Horváth–Rechnitzer 2000, Hajdú 2009). A településhálózat-vizsgálatok közül a város-vidék dichotómia elsőbbséget élvez mind a leíró, mind a modellező tanulmányokban (például Nemes Nagy et al. 2001, Dusek 2004, Csurgó–Megyesi 2016, Németh–Kiss 2007). A településhálózat egy viszonylag merev és hosszú távon alakítható rendszerként definiálható. A települések együttese ezáltal felfogható a társadalom térben elkülönült csoportjai összességeként.

A tudományos és a laikus tudás alapján evidenciának tekinthető a városi és a vidéki társadalmak eltérősége. A „vidéki romantika" és a „nagyvárosi elidegenedés" kettőssége a mai napig meghatározó a tudományos diskurzusban is. Annak ellenére is, hogy a vidékszociológia újabb irányzatai ma már megkérdőjelezik a hagyományos vidék-város különbségek valódiságát (Csurgó–Megyesi 2016).

A klasszikus szerzők közül Tönnies (1983) szerint éles szembenállás figyelhető meg a városi társadalom és a vidéki közösségek között. Egyenlőtlenségi vizsgálatai-

ban a lakóhely az elsődleges változó. A falu a hagyományos gondolkodás, a nyugodt életmód és a szorosabb társadalmi kapcsolatok terepe; ezzel szemben a városokban az egyéni kapcsolatok társadalmi kontrollja gyengébb, megbomlanak az erős családi kötelékek, és másfajta kapcsolatok kialakítására nyílik lehetőség. Andorka (2006) szintén amellett érvelt, hogy létezik ez az ellentét, amelyet a személyes kapcsolatok intenzitásának vizsgálatával indokolt. A vidéki közösségekben a személyes (családi-rokoni) kapcsolatok uralkodnak, a városi terekben személytelenebb az egyének közötti összeköttetés. Durkheim (1996) a közösséget összetartó mechanizmus jellemzőit, azaz a premodern (vidéki) és modern (városi) társadalom közötti eltéréseket kutatta. A premodern társadalmak az összetartás magas fokát, erős társadalmi szerepmodelleket és a csoportakarat meghatározottságát mutatták, ahol a társadalmi érintkezés szoros és közvetlen kapcsolatokon alapult. A modern társadalmakban bonyolult társadalmi szerepek, formális, közvetett kontaktusok tömege figyelhető meg, amely az elszemélytelenedéshez vezet (mechanikus szolidaritás vs. organikus szolidaritás). A klasszikus szerzők az elidegenedés egyik jelenségének a bizalomvesztést tekintik. Az urbanizmus, a városi létforma mellett érvelt Wirth (1938), a chicagói városszociológiai iskola tagja; szerinte a városi életforma – a „patologikus" megnyilvánulások mellett – több szabadságot, változatosságot és toleranciát hordoz, mint a falusi. Tanulmányában három tényezőtől tette függővé a társadalom viselkedését: a település nagysága, a heterogenitás foka és a népsűrűség. A városok – népességszámuknál fogva – nem képesek a falusi társadalomra jellemző elsődleges kapcsolatokat kialakítani, a személyes ismeretségeket a heterogenitás és a kevésbé szoros kötelékek jellemzik. A tanulmány elsőként fogalmazott meg oksági viszonyt a városok más típusú társadalma és a társadalmi devianciák – nagymértékű bűnözés, alkoholizmus, magas öngyilkossági ráta – között. Simmel (1903) – Wirth-hez hasonlóan – a városi életmód sajátosságaira hívta fel a figyelmet. A XX. század eleji Berlin példáján mutatta be a városi lakosság mindennapjait. Szemben a vidéki térségekkel, a városokban ingerek milliói érik a lakosokat, amelyek folyamatosan formálják egyéni döntéseiket, társas kapcsolataikat, bizalmukat. Véleménye szerint a városokban gazdaságilag pozitív externáliának számít a közelség, míg társadalmi szempontból ez negatív irányú. Egyrészről a fizikai közelség az adott közösség tagjai közötti társadalmi távolság növekedéséhez vezet, másrészről a koncentráció kiélezi a különbségeket: láthatóvá teszi a társadalom különböző rétegeinek eltérő életmódját, lakóhelyi környezetét stb.

A vidéki és a városi társadalmi különbségekről való tudományos gondolkodásban ma már inkább a különféle érdekeket és képzeteket kifejező diszkurzív konstrukciók elemzése a meghatározó, mintsem az objektív kritériumok vizsgálata (Kovách 2012). A „vidék" fogalma megkérdőjeleződött, újradefiniálódott, sokszor éppen a vidéki tereket használó középosztálybeli, városi fogyasztók elképzeléseinek, értelmezéseinek megfelelően. Az elmúlt évtizedekben tehát a vidék-város különbségek inkább a társadalmi konstrukciók versengéseként értelmezhetőek, ahol a vidék fogalmának meghatározásában a diskurzus és a reprezentáció funkciói a meghatározóak (Mor-

mont 1990). E szerint lényegében megszűnt a vidéki tér elkülönültsége, a korábban a vidékhez kötött kulturális jegyek földrajzilag nem azonosíthatók be, mindez egy társadalmilag létrehozott és fenntartott diszkurzív elképzelés (Kovách 2012). Az ezek eredményeképpen létrejövő „vidékimázs" alapvetően a kívülálló városiak produktuma. Kovách Imre (2012, 35. old.) a következőképpen foglalta össze és kategorizálta az 1990-es évektől kibontakozó különböző magyarországi vidékképzeteket:

1. A *politikai közbeszédek imázsa*, ami a vidéket elsősorban a mezőgazdasággal és az elmaradottsággal azonosította, ugyanakkor a vidéki idill elemeit is használta.
2. A *népies panelek,* melyek különféle idilli imázselemeket ötvöznek, és akár városellenes érzéseket is megjelenítenek.
3. A vidék megjelenítése, mint *egyszerű, képzetlen emberek világa*, ami alsóbbrendű a városinál. Ez a vidékkép a városiak gondolkodásában gyakoribb, de a falusiak vidékfelfogásában is megjelenik.
4. A vidék – mint a *falusias, idillikus hangulatú* és az archaikus társadalom fennmaradásának a területe – kedvelt képzete az egyházak és a népi kultúra iránt elkötelezettek diszkurzív stratégiájának.
5. A fejlesztési szakemberek *technokrata* vidékfelfogása.
6. A turizmusiparban a vidék a *természet idillikus világaként* jelenik meg, amely magában foglalja és felerősíti a pozitív vidékmítoszokat és sztereotípiákat.
7. A *környezetvédők* vidékképében a zöld idill és a mozgalmi célok értékrendjének keveredése figyelhető meg.

A bizalom elméleti jellemzői

A társas kapcsolatok mellett a bizalom a társadalmi tőke egyik legfontosabb eleme (Coleman 1990, Fukuyama 1997, Inglehart 1997, Putnam 2000, Uslaner 2002). A társadalmi tőkére alapvetően jellemző, hogy – a klasszikus tőkefajtákkal ellentétben – egyénileg nem birtokolható, inkább olyan társadalmi erőforrások összességeként fogható fel, amely az emberek közötti együttműködést teszi lehetővé különféle csoportokban, illetve csoportok között.

A bizalom fogalma pszichológiai eredetű, egy egyéni érzés- és gondolatvilágot ír le, amely a gyanakvás és a bizalmatlanság ellentéteként ragadható meg. A bizalom mint a bizonytalanság állapotának mérséklése, alapvető hatással van a cselekvésekre, az interakciókra, azok gördülékenységét és intenzitását szolgálja. Ez utóbbi kérdéskör már túlmutat a pszichológia érdeklődési területén, s többek között a szociológia, a politikatudomány és a közgazdaság-tudomány tárgyává teszi a bizalom témáját. Offe (1999) szerint a bizalom egy kognitív előfeltevés, amely alapján az egyéni és a kollektív cselekvők abban a hitben lépnek interakcióba, hogy a résztvevő aktuális partner érdekelt az együttműködésben és az önzetlenségben. Hardin (2002) inkább a bizalom racionális oldalát hangsúlyozta (a kognitív tényezőket sem vetette el telje-

sen), amikor érdekbeágyazásként értelmezi a fogalmat, mely szerint az egyik fél azért bízik meg a másikban, mert cselekvése során az áll érdekében, hogy ne csak a saját, de az érintett partner érdekeit is figyelembe vegye (függetlenül attól, hogy ennek mi a pontos oka, forrása). Sztompka (1999) kevésbé koncentrált a bizalom racionalitására, az érdekek szerepére és a számítás-várakozás sémára, s úgy határozta meg a fogalmat, mint egyéni hitet, annak tekintetében, hogy mások viselkedésével kapcsolatban milyen várakozásaink vannak. Balázs (2008, 114. old.) meghatározásában egyesítette a kognitív és a nemkognitív szempontokat, amikor azt állapította meg, hogy a bizalom „olyan aszimmetrikus vagy szimmetrikus viszonyulás, amelyben legalább az egyik fél arra számít, hogy a másik fél jóindulatúan, kompetensen, az ő érdekében jár el; vagy nem számít ennek ellenkezőjére; vagy legalábbis úgy viselkedik, mintha ilyen megfontolások vezérelnék".

A bizalom a szocializációs folyamat során elsajátított társas készség, melyben az első lépés az ember korai életszakasza során kialakuló „ősbizalom", ami a szignifikáns, másokkal való interakciók minőségén és mennyiségén múlik (Erikson 2002). Az interperszonális bizalom az ősbizalom bázisán alakul ki, a társas világ együttélési szabályainak elsajátítását is magában foglaló későbbi szocializációs szakaszban. Ennek során a gyermekek megismerik és magukévá teszik – a körülöttük lévőkkel való együttműködési szabályok mellett – a különböző szerepekhez kapcsolódó elvárásokat és normatív kereteket is (Füzér 2015).

A bizalommal foglalkozó irodalom az emberek közötti, interperszonális bizalomnak alapvetően a következő két formáját különbözteti meg:

1. *Partikuláris bizalom*, ami az ismerősökbe, barátokba, illetve családtagokba vetett bizalom szűkebb köre.
2. *Általánosított bizalom*, ami az „ismeretlen mások" tágabb körébe vetett bizalom.

Tanulmányunk szempontjából alapvető fontosságú az a jelenség, hogy „társadalmanként eltérően alakulnak az interperszonális bizalom hátterét adó együttműködési normák: van a társadalmaknak egy olyan köre, amelyekben a megbízhatóság, tisztesség, becsületesség, kiszámíthatóság normáinak érvényesülési igényét szűkebbre szabják" (Füzér, 2015 9. old.). Ezekben a társadalmakban a partikuláris bizalom dominanciája figyelhető meg, vagyis szűk a bizalmi rádiuszuk. A családi, a rokoni, az ismerősi kapcsolatok, hálózatok erősségét magas szintű lojalitás és hűség jellemzi. Az ezen kívüliekkel szemben azonban az együttműködési normák nem feltétlenül követelik meg a megbízhatóságot és a szolidaritást, illetve bizonyos esetekben kifejezetten a bizalmatlanságot írják elő. A magyar társadalomra alapvetően e szűk bizalmi rádiusz jellemző (a többi posztszocialista országgal együtt), míg a tágabb bizalmi rádiuszt jól példázzák a skandináv országok. A tágabb bizalmi rádiuszú társadalmakban a partikuláris bizalom nem gátolja az egyéneket, hogy a szűkebb ismerősi csoportokon kívüliekkel is együttműködjenek. Az „általánosított bizalomnak" megfelelően olyan, mindenkire vonatkozó normák működnek a társadalomban, amelyek a

tisztesség, a becsületesség, a tolerancia, vagy éppen a szolidaritás kölcsönös betartását írják elő a közvetlen ismerősökön túl a társadalmi és a gazdasági élet egyéb színterein is. Az általánosított bizalom ezen hatásait Sztompka (1997) a következő ellentétpárokban összegezte:

1) A bizalom ösztönzi, mobilizálja a készségeket és a képességeket (kreativitás, innovativitás, kockázatvállalás, vállalkozókészség), míg a bizalmatlanság megbénítja azokat (a rutinok követése, konformizmus, passzivitás, alárendelődés).
2) A bizalom erősíti a közösségi szellemet, a kollektív gondolkodást, a részvételi és az együttműködési hajlandóságot, az interakciók sűrűségét és intimitását, a kapcsolathálózatok bővülését, míg a bizalmatlanság aláássa mindezt, teret adva az izolációnak, az atomizálódásnak, a kollektív felelőtlenségnek.
3) A bizalom támogatja a toleranciát, az el- és befogadást, a nyitottságot, a közvetlenséget, a megismerési hajlandóságot, míg a bizalmatlanság a bezárkózás, a defenzív attitűdök, a kirekesztés, a sztereotípiák, az előítéletesség és az idegengyűlölet melegágya.
4) A bizalom erősíti az egyén közösséghez tartozását, identitását, szolidaritáskészségét, önkéntességi elkötelezettségét, kölcsönösséggel összefüggő elhivatottságát, miközben a bizalmatlanság gyökértelenné tesz, aláássa a közjó szem előtt tartását, a kollektív érdekek előmozdításában való közreműködést.

Mindezek után a bemutatott „klasszikus" elméletek, valamint a kortárs vidékképzetek többsége a rurális térségek társas kapcsolatait úgy írják le, mint amit alapvetően a partikuláris bizalom mozgat. A nagyvárosok heterogénebb társadalmainak megfelelő működéséhez nyilvánvalóan szükséges az általánosított bizalom, illetve a tágabb bizalmi rádiusz. A bizalom ezen jellemzőiről azonban keveset tudunk meg a városszociológiai elméleti irodalomból, nem egyértelmű, hogy a partikuláris bizalom jelentőségének feltételezett csökkenése az általánosított bizalom funkciójának erősödését, vagy párhuzamos gyengülését eredményezi-e nagyvárosi körülmények között. Esetleg az általánosított bizalom szempontjából a vidék-város kettősség nem is értelmezhető.

Tanulmányunkban ezekre a kérdésekre igyekszünk empirikus adatok segítségével választ adni. A téma állandó aktualitását a korábban már vázolt jelentősége adja, melyet számtalan társadalomtudományi elmélet és megközelítés hangsúlyoz, az általánosított bizalmat a kölcsönösség, a hatékony kollektív cselekvés, a befogadás, a tolerancia, az intézményekbe vetett bizalom, végső soron azt a demokrácia alapvető feltételének tekintve (Inglehart 1997, Putnam 2000, Uslaner 2002).

A bizalom és a településtípusok összefüggéseinek empirikus vizsgálata

Putnam (2000) állítása szerint a nagyvárosokon kívül jobban bíznak az emberek, a vidéki társadalmakban élők általánosított bizalma magasabb. Az egyesült államokbeli

térstruktúra és társadalmi tőke kapcsolatát vizsgálva Debertin és Goetz (2013) tanulmánya hasonló eredményt mutatott. A kutatásaikban a társadalmi tőkét is magában foglaló bizalom mértékét a település mérete, a közösség heterogenitása, illetve a társadalmi interakciók szerint határozták meg. A szerzők a térstruktúrát négy elemre bontották: vidéki közösségek, „kertvárosi szomszédságok", városok, régiók, és ezekre határozták meg a produktív és az improduktív társadalmi tőke indikátorait. Véleményük szerint a településméret csökkenésével egyre növekszik a bizalomszint, és a vidéki közösségek lakói körében legmagasabb az általánosított bizalom. Egy másik, gyermekek és szüleik körében végzett vizsgálat (Colbert 2013) szerint viszont magasabb társadalmi tőke és bizalom a városokban mutatható ki. Eriksson és szerzőtársai (2011) tanulmányukban svéd 11–15 éves gyermekek életminőségét vizsgálták. Elemzésük a városokban és a városi térségekben élő gyermekek bizalomszintjét és biztonságérzetét hasonlította a vidéki térségekben élőkéhez. A városokban mindkét érték negatív, azaz bizalmatlanok az emberek egymás iránt. Mindezek mellett szignifikáns különbséget mutattak ki az életminőség, ezen belül a bizalomszint között mind a vidéki, mind városi térségekben. Putnam (2000) megállapítását igazolták Albanese és de Blasio (2014) is, European Social Survey[1] adatai alapján egy urban dummy változó bevezetésével. Vizsgálataikból kimutatták, hogy az urban dummy (a nagyvárosi lakóhelyet megjelölő válaszadók) negatívan korrelál a bizalommal. A vizsgált országokat északról délre haladva három (északi, középső és déli) csoportba sorolták. A legalacsonyabb városi bizalmat a középső csoportban (Ausztria, Belgium, Franciaország, Hollandia, Németország és Luxemburg), a legmagasabbat az északi csoportban (Dánia, Finnország, Írország, Svédország, Egyesült Királyság) mutatták ki. Az Urban Audit (European Commission 2016) felméréseiből megismerhetjük az egyes európai nagyvárosok életminőséghez kapcsolódó attitűdjeit is. A 2016. évi jelentés kérdőíve az adott városban élőket a bizalommal kapcsolatosan is vizsgálja.[2] A kérdőívet 40 ezer válaszadó töltötte ki, 83 városból. Az eredmények szerint a magas általánosított bizalommal rendelkezők Nyugat- és Észak-Európa nagyvárosainak lakói. Jellemzően a déli és a délkeleti országok városaiban alacsony a bizalom, hasonlóan az országos átlagokhoz.

A társadalmi tőke és a lakóhely közötti összefüggésben Magyarországon nem mutatható ki lényeges kapcsolat – állapította meg Csurgó és Megyesi (2016). Viszont az általuk használt komplex társadalmi tőke indikátorán belül az általánosított bizalom esetében azt találták, hogy a vidékiek bizalmatlanabbak, mint a városban élők.

[1] Az ESS egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat, amely 2001-től kezdődően kétévente a vizsgált társadalmak demográfiai jellegzetességeiről, politikai és közéleti preferenciáiról, illetve különféle társadalmi értékekről és attitűdökről nyújt széles körű tájékoztatást.

[2] Urban Audit kérdésblokkjában szereplő kérdések: Általánosságban Ön mit mondana, a legtöbb [xy városában lakó] emberben meg lehet bízni? (Generally speaking, most people [in this city] can be trusted). A szomszédaim többsége megbízható. (Most people in my neighbourhood can be trusted.)

Adatok és módszerek

Elemzésünkben az ESS 7. hulláma a 2014–2015-ös adatfelvételével dolgoztunk, ami 20 európai ország és Izrael összehasonlítását tette számunkra lehetővé (ESS 7. hulláma). Az ESS kérdőívében a kezdetektől fogva alkalmazzák a személyközi, általánosított bizalom mérésének klasszikus kérdését, illetve kérdéseit. E vizsgálatokban leggyakrabban a több évtizede ugyanabban a formában feltett *„Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?"* kérdéssel mérik a bizalmat. A válaszlehetőségeket az ESS gyakorlatában egy 11 fokú, 0-tól 10-ig terjedő skálán adják meg, ahol a 0 azt jelenti, hogy *„Nem lehetünk elég óvatosak"*, míg a 10 azt, hogy *„A legtöbb ember megbízható"*. Az általánosított bizalom jelenségének komplexebb mérésére tesz kísérletet az előző kérdést is magában foglaló, három itemből álló kérdéssor, melyet szintén feltettek az ESS során. A bizalom mérésére használt további két kérdés a következő: *„Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesnek lenni?"* A válaszlehetőségek az előzőhöz hasonlóan egy 11 fokú skálán szerepelnek, ahol a 0 jelenti: *„A legtöbb ember megpróbálná kihasználni"*, míg a 10 azt, hogy *„A legtöbb ember igyekezne tisztességes lenni"*. A harmadik kérdés: *„Ön szerint az emberek csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek?* A 11 fokú skálán a 0 jelenti, hogy *„Az emberek csak magukkal törődnek"*, míg a 10 azt, hogy *„Az emberek általában segítőkészek"*.

Vizsgálatunkban az általánosított bizalomnak ezt a komplexebb mérőeszközét használtuk, az ESS 7. hullámában részt vevő összes országra egyenként is kiszámított főkomponens segítségével.[3] A főkomponensértékek alapján számított bizalom az egyes országok tekintetében a következő képet mutatja (1. ábra).

A főkomponensértékek standardizált jellegéből fakadóan a 0 tulajdonképpen a résztvevő 20 európai országra és Izraelre számított átlagértéknek felel meg. Ennek megfelelően a negatív értékek az átlaghoz képest alacsonyabb átlagos bizalomszinttel jellemezhető országokat jelölik, míg a pozitív értékek az átlaghoz képest magasabbakat. A vizsgált országok között jelentős különbségek mutathatók ki az általánosított bizalom szintjében (1. ábra). Bizalmatlanabb társadalmak között találjuk Magyarországot, Portugáliát, illetve a posztszocialista országokat. Szintén átlag alatti bizalomszinttel rendelkezik Spanyolország, Franciaország, Belgium, Izrael, továbbá még Ausztria is. A magasabb általános bizalomszintű országok között Észtország kivételével csak nyugat- és észak-európai országokat találhatunk.

[3] A országonként létrehozott főkomponensek 56 és 76% között őrizték meg az eredeti három változó információtartalmát. A változók kommunalitása 0,47 és 0,73 közötti terjedelemben található. Ezen eredmények alapján mindegyik ország általánosított bizalmának megragadására alkalmazhatónak véljük a főkomponensértékeket.

1. ábra

A bizalom országonkénti átlagos főkomponensértékei, 2014–2015

The mean values of trust in European countries

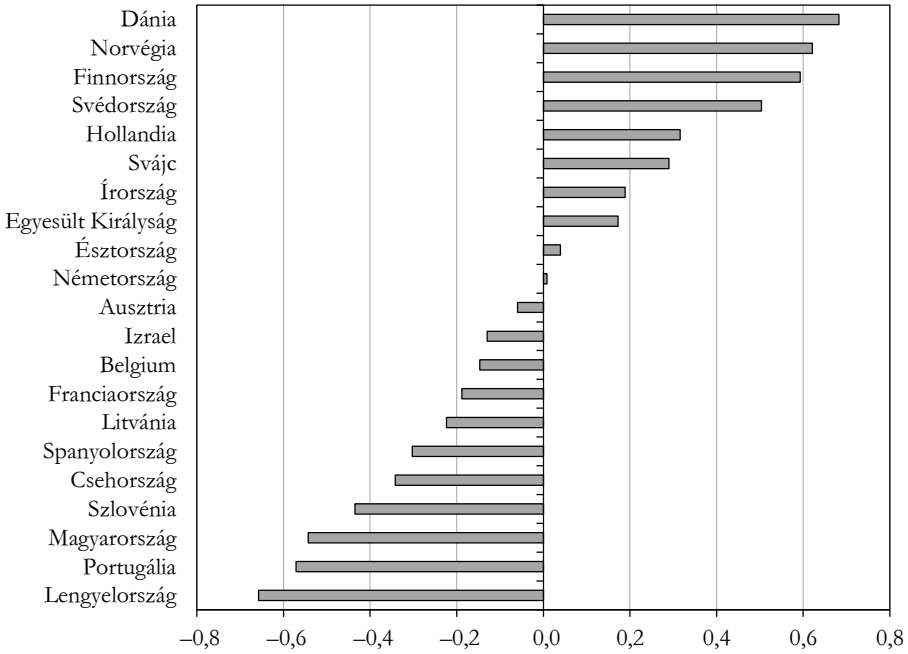

Megjegyzés: N = 39 775. A vizsgált 20 európai ország és Izrael adatai.
Forrás: az ESS 7. hulláma alapján saját számítás.

A társadalmi tőkének, illetve ezen belül az általánosított bizalomnak a 2. ábrán is szereplő országok között kimutatható polarizáltsága viszonylag gyakran vizsgált jelenség. Az egyes országokon belül tapasztalható különbségekre, de még inkább a vidéki és a városi bizalom lehetséges eltéréseire azonban jóval kevesebb figyelem jut. Mindez igaz annak ellenére is, hogy a kérdéskört a szociológiai, a regionális tudományi irodalomban évtizedek óta gyakran tárgyalják elméleti szinten, ahogyan azt a bevezetőben röviden áttekintettük. Empirikusan is igazolt felvetéseket azonban meglehetősen ritkán találhatunk. Ennek oka nyilvánvalóan az adathiány, illetve a rendelkezésre álló survey típusú adatok országos szint alatti korlátozott használhatósága.

Jelen vizsgálatunkban ezt a problémát úgy oldottuk meg, hogy nem a válaszadó lakóhelyének területi elhelyezkedését tartalmazó NUTS kategóriákat használtuk, mint az adatokban fellelhető objektív jellegű, erre vonatkozó mutatót, hanem egy szubjektív lakóhely-tipológia szerinti változót. Az ESS-ben és a hozzá hasonló nagy nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban, a válaszadók területi beazonosítása

– országonként változóan – legfeljebb valamelyik NUTS szint besorolása alapján lehetséges. Ez a kategorizálás azonban nem megfelelő, ha a vidék-város különbségeket vizsgáljuk. A válaszadó lakóhelyének közigazgatási településkategóriájára vonatkozó adatokat nem tartalmaz az adatbázis. Ugyanakkor a kérdőívben szerepel a következő kérdés: *„Melyik kifejezés illik leginkább arra a környékre, ahol lakik?" 1) nagyváros; 2) nagyváros elővárosa; 3) város és kisváros; 4) falu vagy község; 5) tanya.* Technikai okokból, a megfelelő országonkénti elemszám biztosítása miatt az első kettő, illetve az utolsó kettő válaszkategóriákat összevontuk. Elemzésünkben tehát a – 1) nagyváros; 2) város/kisváros; 3) falu/tanya – szubjektív lakóhelytipológiát használjuk. Szubjektív, ugyanis a válaszadó percepcióján múlik, hogy saját lakókörnyezetét hova sorolja. Más, magyarországi adatbázist használó kutatások bizonyították, hogy a lakóhelytípus objektív és szubjektív besorolása között nincs teljes átfedés (Csurgó–Megyesi 2016).

Elemzésünk lényegi része az általánosított bizalom egyes országokon belüli eltéréseinek feltárása, mégpedig annak lakóhely szerinti vizsgálata. Ehhez országonként egy új változót hoztunk létre, ami a bizalom főkomponens előzőekben bemutatott átlagértékei mentén osztja ketté az adott ország válaszadóit, így létrehozva az átlagérték alatti válaszadókból a „relatíve bizalmatlanok", illetve az átlagérték felettiekből a „relatíve bízók" két kategóriáját. A „relatíve" jelző használata mindenképpen indokolt és fontos, mivel csak az adott országra érvényes lakóhelytípusokat alkalmaztuk, például egy magyar válaszadó ugyanakkora bizalomértékkel a „relatíve bízó" kategóriába kerülhetett, mint amekkorával egy skandináv válaszadó a saját országában a „relatíve bizalmatlanok" közé sorolódott.

A tanulmány alapvető kérdésének megválaszolásához tehát e két bizalomkategória relatív megoszlását vizsgáltuk a három lakóhelytípuson belül.

Eredmények

Az ESS 7. hullámainak adatai alapján a három lakóhelytípusban országonként a „relatíve bízók" és a „relatíve bizalmatlanok" megoszlását a mellékletben található táblázat mutatja.

A vizsgált 21 ország közül 11 esetében szignifikáns ($p < 0,05$) az összefüggés a lakóhely és a bizalom között.

- *Van szignifikáns különbség a lakóhelytípusok között:* Hollandia, Egyesült Királyság, Észtország, Németország, Izrael, Belgium, Litvánia, Spanyolország, Csehország, Magyarország, Lengyelország.
- *Nincs szignifikáns különbség a lakóhelytípusok között:* Dánia, Norvégia, Finnország, Svédország, Svájc, Írország, Ausztria, Franciaország, Szlovénia, Portugália.

Megállapíthatjuk, hogy azon országok között, ahol szignifikáns összefüggés mutatható ki a lakóhelytípusok és az általánosított bizalom között, több az alacsonyabb általánosított bizalommal rendelkező. A lakóhelytípusok alapján kiegyenlítettebb

bizalmú országok között csak Ausztria, Franciaország, Szlovénia és Portugália országos szintű bizalomszintje alacsonyabb az átlagnál. Hangsúlyos, hogy a posztszocialista országok mindegyikében (kivétel Szlovénia) van különbség a bizalom lakóhelytípusok szerinti szintjében.

Amennyiben részletesen elemezzük az összes vizsgált ország körében, hogy mekkorák a különbségek az egyes lakóhelytípusok között, akkor figyelemre méltó összefüggést állapíthatunk meg (2. ábra).

2. ábra

A bizalom országonkénti átlagértékei és az országokon belüli különbségek összefüggése, 2014–2015

Interrelations between the mean values of trust and the trust/types of settlement linkages within each country

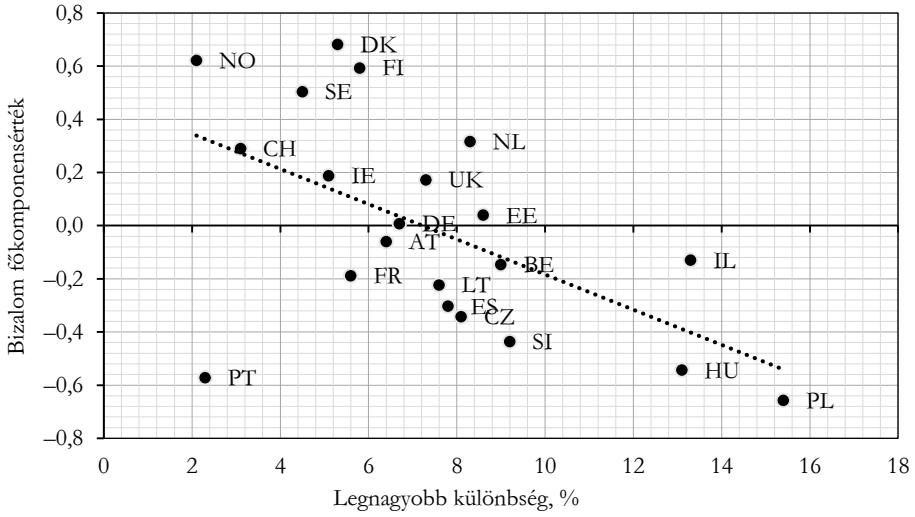

Megjegyzés: N = 39 775. Az ábrán a következő országok szerepelnek: Ausztria (AT), Belgium (BE), Csehország (CZ), Dánia (DK), Egyesült Királyság (UK), Észtország (EE), Finnország (FI), Franciaország (FR), Hollandia (NL), Írország (IE), Izrael (IL), Lengyelország (PL), Litvánia (LT), Magyarország (HU), Németország (DE), Norvégia (NO), Portugália (PT), Spanyolország (ES), Svájc (CH), Svédország (SE), Szlovénia (SI).

Forrás: az ESS 7. hulláma alapján saját számítás.

A 2. ábra vízszintes tengelye a három településtípuson belüli bizalom/bizalmatlanság kategóriái között a legnagyobb százalékos eltérést, a függőleges tengelye pedig a bizalom országos átlagértékeit mutatja. A kifejezetten magas személyközi bizalommal rendelkező országokban általában viszonylag kis különbség van a lakóhelytípusokon belül. Vagyis a nagyvárosi, a városi, illetve a falusi lakóhelytípusok között a „relatíve bízó", illetve a „relatíve bizalmatlan" kategóriák megoszlása között csak néhány százalékos az eltérés. Ez egyértelműen a skandináv országokra jellemző mintázat. Érdekes kivétel Portugália, ahol szintén elhanyagolható a különbség a tele-

püléstípusok bizalma mentén, ugyanakkor mindez egy általánosan nagyon alacsony bizalomszinttel párosul. Az átlaghoz közeli bizalomszintű társadalmakban a vidéki-városi bizalom eltérésének különbsége is átlagosnak tekinthető, bár esetükben azért annyira nem egységesen, ugyanis országosan nagyon hasonló átlagos bizalomszinten álló országok vidék-város különbsége között jelentős eltérések is vannak (például Franciaország, illetve Izrael). A vidéki-városi bizalom szintjében a legnagyobb eltéréseket mutató országok között találjuk Magyarországot és Lengyelországot, és e két ország az országos bizalom szintjében is a legalacsonyabbak között található.

Az eddigiekben azt vizsgáltuk, hogy van-e lényeges eltérés az egyes országokban a bizalom és a lakóhely típusa között. Megállapítottuk, hogy adataink alapján a vizsgált országok egy részében kimutatható szignifikáns különbség, az országok másik részében nem. Továbbá az ESS 7. hullámában az országos minták adatai alapján a bizalom általános szintje és az országon belüli vidék-városi bizalomkülönbség fordított irányú összefüggést mutat.

3. ábra

A „relatíve bízók" kategóriájának lakóhelytípusonkénti aránya, 2014–2015

Share of „relatively trustors" within each type of settlement (just significant relationships are shown)

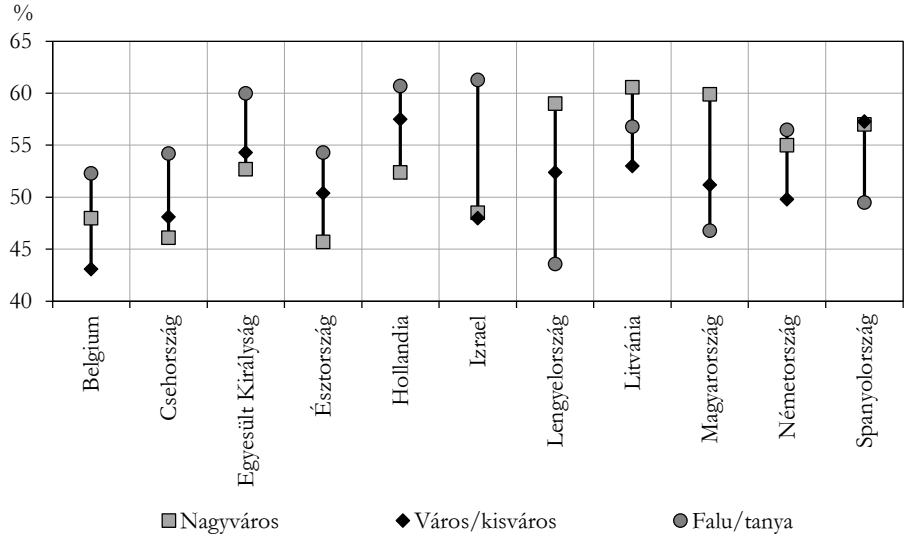

Megjegyzés: Az ábrán csak azok az országok szerepelnek, ahol a bizalom és a lakóhelytípus közötti összefüggés szignifikáns.

Forrás: az ESS 7. hulláma alapján saját számítás.

Tanulmányunk szempontjából azonban legalább ennyire fontos az a kérdés, hogy a különbségek iránya milyen, azaz a nagyvárosi, a városi társadalmakra jellemző a

magasabb bizalom, vagy a vidékiekre. Ha részletesen vizsgáljuk azokat az országokat, amelyekben szignifikánsak az eltérések a lakóhelytípusok és a bizalom tekintetében, akkor az eddig bemutatott jellemzők még összetettebbekké válnak. Egyes országokban a rurális térségekben magasabb a bizalom, míg másokban éppen fordítva, a városi térségben magasabb az általánosított bizalom szintje (3. ábra).

A 3. ábrán látható, hogy többségben vannak azok az országok, ahol a falu/tanya térségekben magasabb a „relatíve bízók" aránya, mint a városokban, nagyvárosokban. Ezzel ellentétes irány figyelhető meg a következő négy országban. Spanyolország esetében a nagyvárosokban és a többi városban élők bizalma egyaránt magasabb a falvakban/tanyán élőkénél. Három posztszocialista országban (Litvánia, Lengyelország és Magyarország) a nagyvárosokban a legmagasabb a bizalom. Míg Litvániában a városokban/kisvárosokban, addig Magyarországon és Lengyelországban a legkisebb településeken a legbizalmatlanabbak az emberek.

Következtetések

Eredményeink alapján nem tudtunk egységes következtetéseket levonni a bizalom vidéki-városi jellemzőiről Európa tekintetében. Míg az országok egyik felében jelentős különbség van a vidéki-városi társadalmakban mért bizalom szintje között, addig az országok másik felében nincs. (Legalábbis az általunk vizsgált mintán, az országok jelentős részében nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat a változók között.)

A különbségek irányáról szintén megállapítható, hogy változatos képet mutat: az országok nagyobb hányadánál inkább a vidéki térségekre, ugyanakkor néhány posztszocialista országnál éppen ellentétesen, a nagyvárosi térségekre jellemző magasabb bizalom.

Míg a magas bizalomszintű országokban rendszerint kevésbé jelentős a különbség a vidéki és a városi térségek között, addig az alacsony bizalomszintű országok esetében sokkal nagyobb a különbség.

Az adatok nem teszik lehetővé, hogy oksági magyarázatokat keressünk eredményeink hátterében. Annyit azonban mindenképpen megállapíthatunk, hogy a vidékváros különbség a társadalmi tőke vizsgált aspektusában a társadalmak egy részében mindenképpen létezik, dacára az ezzel ellentétes kortárs vidékszociológiai nézeteknek. Ugyanakkor eredményeinket a klasszikus településszociológiai elméletek keretében sem lehetséges általános érvényűen értelmezni.

Magyarország esetében különösen elgondolkodtató, hogy a kimutatott jelentős eltérés nagysága és iránya az általánosan megfigyelhető vidéki társadalmi-gazdasági leszakadás egyik dimenziójaként, illetve következményeként is értelmezhető.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány elkészítését az NKFIH K116424 „Bizalom és kormányzás összefüggései helyi szinten" kutatási projekt támogatta.

MELLÉKLET

A lakóhelytípusok bizalomkategóriák szerinti megoszlása a vizsgált országokban, 2014–2015

Distribution of types of settlements by categories of trust and by countries (N = 39 775, ESS 7.) ("Trustors" and "Distrusters" are 100% of the sample)

(%)

Ország	Bizalomkategória	Nagyváros	Város/kisváros	Falu/tanya	Összesen
Dánia	Relatíve bízók	59,5	58,2	54,2	57,8
	Relatíve bizalmatlanok	40,5	41,8	45,8	42,2
Norvégia	Relatíve bízók	53,1	53,2	55,2	54,0
	Relatíve bizalmatlanok	46,9	46,8	44,8	46,0
Finnország	Relatíve bízók	57,4	51,6	55,1	54,9
	Relatíve bizalmatlanok	42,6	48,4	44,9	45,1
Svédország	Relatíve bízók	55,4	55,7	59,9	57,6
	Relatíve bizalmatlanok	44,6	42,3	40,1	42,4
Hollandia	Relatíve bízók	52,4	57,5	60,7	57,4
	Relatíve bizalmatlanok	47,6	42,5	39,3	42,6
Svájc	Relatíve bízók	52,1	54,9	55,2	54,5
	Relatíve bizalmatlanok	47,9	45,1	44,8	44,5
Írország	Relatíve bízók	48,2	53,3	52,9	51,5
	Relatíve bizalmatlanok	51,8	46,7	47,1	48,5
Egyesült Királyság	Relatíve bízók	52,7	54,3	60,0	55,1
	Relatíve bizalmatlanok	47,3	45,7	40,0	44,9
Észtország	Relatíve bízók	45,7	50,4	54,3	49,0
	Relatíve bizalmatlanok	54,3	49,6	45,7	51,0
Németország	Relatíve bízók	55,0	49,8	56,5	53,6
	Relatíve bizalmatlanok	45,0	50,2	43,5	46,4
Ausztria	Relatíve bízók	52,5	49,5	55,9	53,1
	Relatíve bizalmatlanok	47,5	50,5	44,1	46,9
Izrael	Relatíve bízók	48,5	48,0	61,3	50,5
	Relatíve bizalmatlanok	51,5	52,0	38,7	49,5
Belgium	Relatíve bízók	48,0	43,1	52,3	49,0
	Relatíve bizalmatlanok	52,0	56,9	47,7	51,0
Franciaország	Relatíve bízók	55,5	50,7	49,9	51,6
	Relatíve bizalmatlanok	44,5	49,3	50,1	48,4

(Folytatás a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Ország	Bizalomkategória	Nagyváros	Város/kisváros	Falu/tanya	Összesen
Litvánia	Relatíve bízók	60,6	53,0	56,8	56,8
	Relatíve bizalmatlanok	39,4	47,0	43,2	43,2
Spanyolország	Relatíve bízók	57,0	57,3	49,5	53,7
	Relatíve bizalmatlanok	43,0	42,7	50,5	46,3
Csehország	Relatíve bízók	46,1	48,1	54,2	49,3
	Relatíve bizalmatlanok	53,9	51,9	45,8	50,7
Szlovénia	Relatíve bízók	59,4	50,2	52,7	53,4
	Relatíve bizalmatlanok	40,6	49,8	47,3	46,6
Magyarország	Relatíve bízók	59,9	51,2	46,8	51,6
	Relatíve bizalmatlanok	40,1	48,8	53,2	48,4
Portugália	Relatíve bízók	52,8	55,1	53,2	53,8
	Relatíve bizalmatlanok	47,2	44,9	46,8	46,2
Lengyelország	Relatíve bízók	59,0	52,4	43,6	49,9
	Relatíve bizalmatlanok	41,0	47,6	56,4	50,1

Megjegyzés: N=39 775.
Forrás: az ESS 7. hulláma alapján saját számítás.

IRODALOM

ANDORKA, R. (2006): *Bevezetés a szociológiába* Osiris kiadó, Budapest.

BALÁZS, Z. (2008): Politikai bizalmi válság *Politikatudományi Szemle* 17 (1): 113–129.

BELUSZKY, P. (1999): *Magyarország településföldrajza* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.

COLBERT, J. (2013): Settlement and Social Capital: Strengthening Futures for Newcomer Children and Society *RCIS Working Paper* No. 2013/5, Ryerson Centre for Immigration & Settlement Ryerson University, Toronto.

COLEMAN, J. S. (1990): *Foundations of Social Theory* Harvard University Press, Cambridge.

CSURGÓ, B.–MEGYESI, B. (2016): Képzelt különbségek a városi és vidéki közösségek, társas kapcsolatok kvantitatív vizsgálata *Socio* 6 (3): 48–65.

DEBERTIN, D. L.–GOETZ, S. J. (2013): Social Capital Formation in rural, urban and suburban communities *Staff papers in University of Kentucky 474*, Department of Agricultural Economics, University of Kentucky, Lexington.

DURKHEIM, É. (FORD. NÉMEDI, D.) (1996): *Tudás és Társadalom* Áron Kiadó, Budapest.

ERIKSON, E. H. (2002): *Gyermekkor és társadalom* Osiris Kiadó, Budapest.

ERIKSSON, U.–HOCHWÄLDER, J.–SELLSTRÖM, E. (2011): Perceptions of community trust and safety – consequences for children's well-being in rural and urban contexts *Acta Paediatrica* 100 (10): 1373–1378.

FUKUYAMA, F. (1997) *Bizalom* Európa Kiadó, Budapest.

FÜZÉR, K. (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiaelmélete *Századvég* 78 (4): 5–18.

HAJDÚ, Z. (2009): Városok és a közigazgatási terület-szervezés a Kárpát-medencében az I. világháború utáni időszaktól az Európai Unióig. In: HARDI, T.–HAJDÚ, Z.–MEZEI, I. (szerk.): *Határok és városok a Kárpát-medencében* pp. 83–132. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr.

HARDIN, R. (2002): *Trust and Trustworthiness* Russell Sage Foundation, New York.

HORVÁTH, GY.–RECHNITZER, J. (2000): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón* MTA RKK, Pécs.

INGLEHART, R. (1997) *Modernization and Postmoderniazation*. Princeton University Press. Princeton.

KOVÁCH, I. (2012): *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai* Argumentum, Budapest.

MORMONT, M. (1990): Who is rural? or how to be rural: towards a sociology of the rural In: MARDSEN, T.–LOWE, P.–WHATMORE, S. (eds.) *Rural Restructuring*. pp. 21–44., David Fulton, London.

NEMES NAGY, J.–JAKOBI, Á.–NÉMETH, N. (2001): A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és településszerkezeti összetevői *Statisztikai Szemle* 79 (10–11): 862–884.

NÉMETH, N.–KISS, J. P. (2007): Megyéink és kistérségeink belső jövedelmi tagoltsága *Területi Statisztika* 47 (1): 20–45.

OFFE, C. (1999): How can we Trust our Fellow Citizens? In: WARREN, M. (ed.) *Democracy and Trust* pp. 42–87., Cambridge University Press, Cambridge.

PUTNAM, R. D. (2000) *Bowling Alone. The Collapse and revival of American community* Simon and Schuster, New York.

SZTOMPKA, P. (1997): Trust, Distrust and Two Paradoxes of Democracy *European Journal of Social Theory* 1 (1): 19–32.

SZTOMPKA, P. (1999): *Trust: A Sociological Theory* Cambridge University Press, Cambridge.

TÖNNIES, F. (1983): *Közösség és társadalom*. Gondolat, Budapest.

USLANER, E. (2002): *The Moral Foundations of Trust* Cambridge University Press, Cambridge.

WIRTH, L. (1938): Urbanismas a Way of Life *American Journal of Sociology* 44 (1): 1–24.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

ALBANESE, G. – de BLASIO, G. (2014): *Who Trusts others more? A cross-European study.* Empirica. https://www.researchgate.net/publication/271633217_Who_trusts_others_more_A_cross-European_study (letöltve: 2017. május).

DUSEK, T. (2004): *Területi jövedelmi folyamatok Magyarországon* II. Magyar Földrajzi Konferencia Szeged, 2004. szeptember 2–4. http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/dusek_tamas.pdf (letöltve: 2017. május).

ESS 7. hulláma: European Social Survey (ESS) 7. hullámának a 2014/15-ös adatfelvétele http://www.europeansocialsurvey.org/ és http://ess.tk.mta.hu/ess/

EUROPEAN COMMISION (2016): *Quality of life in European cities 2015* Publications Office of the European Union, Luxembourg. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/urban/survey2015_en.pdf (letöltve: 2017. május).

SIMMEL, G. (1903): *Die Großstädte und das Geistes leben* http://www.europa.clio-online.de/quelle/id/artikel-3249 (letöltve: 2017. május)